

Samansetingin *Gjó-kinn* í føroyskum staðarnøvnum

The compound Gjó-kinn in Faroese place-names

Eivind Weyhe

Lauritsargøta 10, FO-100 Tórshavn. Email: eivindw@setur.fo

Úrtak

Greinin viðger trý føroysk staðarnøvn og vísir á at vit í øllum trimum hava eina samanseting av navnorðunum *gjógv* kv. og *kinn* kv. (*el. kinnur* k.). Í tveimum teirra hava herðingarviðurskiftini gjørt at seinra lið er viknað og týðningurin í navninum tí kámaður og ikki longur gjøgnumskygdur hjá málbrúkararanum. Harvið er latið upp fyri eini morfologiskari endurgreining (re-analysis), sum vit síggja í navnaformunum *Jókin* og (*i*) *Gjøkkjum*. Hinvegin hevur tað triðja navnið, *Gjókinnin*, varðveitt sítt gjøgnumskygni.

Abstract

The article deals with three Faroese place-names and shows that in all three we have a compound made up of the words *gjógv* ‘gorge, cleft’ and *kinn* ‘sloping side of a cleft’. In two of them the stress distribution has caused the second element to become weakened such that the sense of the name has been rendered obscure, and unclear to the language user. This has made possible a morphological reanalysis, as we can observe in the forms *Jókin* and (*i*) *Gjøkkjum*. The third name, *Gjókinnin*, on the other hand, has preserved its original form.

Inngangur: trý staðarnøvn

Í Hvalba er eitt pláss ið nevnist *Jókin*, og í Tjørnuvík eitt ið nevnist *Úti í Gjøkkjum* ella okkurt tann vegin.

Tað er við fyrsta eygnabrá ikki lætt at síggja at hesi nøvn hava nakað við hvørt annað at gera, men kortini fari eg at royna at vísa á at so er, og at tað er eitt og sama navnið ið bara hevur verið fyri ymiskum ljóðbroytingum í hvør sínum bygdamálsøki. Eisini verður víst á hvør orsök er til broytingina. Og eg fari eisini at vísa at upprunamerkingin er tann sama sum í einum triðja og meira gjøgnumskygdum navni, nevnliga *Gjókinnin*, sum er við Gøtugjógv.

Jókin í Hvalba

Vestast á Grímsfjalli í Hvalba, uppi yvir Fjalltanganum á vestursíðuni, er tað staðið ið nevnist *Jókin*, og soleiðis er navnið skrivað á kortinum *Føroyar 1:20.000* frá 1998 (1. mynd). Niður norður frá Jókanum er *Gjógv in í Høvda* (á teimum eldru máliborðsbløðunum: *Høvdagjógv*). Í staðarnavnauppskriftum sæst *Høvdi(n)* ikki skrá-

sett sum sjálvstøðugt navn, men tað fær neyvan verið nakar ivi um at soleiðis hefur tað vestasta í Grímsfjalli verið nevnt onkuntíð í tíðini, og at tað hefur givið navn til *Gjónna í Høvda* og *Høvdarók*. Beint vestan fyri gjónna er ein bratti við tveimum hamarsspjøllum, og omanfyri hækkar lendið meira líðandi upp í tað hægsta á Grímsfjalli, sum her norðuri er skrásett at vera 326 m yvir sjóvarmálanum (longri suðuri, í *Barkhálsum*, er hæddin 327 m). Summir heimildarmenn fata *Jókan* sum navn á tí hægsta har vesturi (í einari uppskrift frá 1953 stendur í klombrum “tað hægsta?” við spurnartekni), og har er eisini *Jókatrynið*, sum er tað spíska ið stingur vestur úr tí hægsta. Eitt annað samansett navn har er *Jókasessurin*, og har er eisini *Torvan undir Jókanum*.

Navnið *Jókin* verður í Hvalba úttalað [ˈjɔʊðɔn], og bendingarliga verður tað viðfarið sum eitt veikt kallkynsord í bundnum formi (sum *risi*), í hvønnfalli *Jókan*, hvørjumfalli *Jókanum* (sbr. *Torvan undir*

Jókanum), og samansetingarformurin er *Jóka-* sum vit sóu í *Jókatryninum* og *Jókasessinum*.

Spurningurin er so hvørjum navnið kemur av, og hvar *Jókin* upprunaliga hefur verið.

Eg hugsar mæ at navnið skal setast í samband við *Gjónna í Høvda*, og at brattin vestan fyri hana ella líðin omanfyri hefur verið nevnt *Gjó-kinn*. Í hvalbiarmáli verður <gj> í framstøðu úttalað sum /j/. *Kinnur* ella *Kinn* kann báði vera kallkyn og kvenskyn og hefur í staðarnøvnum merkingina ‘lítill brekka, javnur skrái, hallandi (ofta vallað) síða t.d. í dali, líð, gjógv’ (FO).

Í samansettum orðum har sum fyrra lið er *eitt* stavilsli og hefur høvudsherðing (her *Gjó-*), og har sum seinra lið hefur hjáherðing (her *-kinn*), vinkar hjáherðingin og gerst eitt herðingarveikt stavilsli. Tað ger at seinra lið missir sítt gjøgnumskygni so at málbrúkarin ikki longur dugir at eyðmerkja tað sum eitt leksikalskt morf (orðpartur við orðabókarmerking). Tað er

1. mynd. *Jókin*. Pól Sundskarð tók myndina.

henda herðingarviknan ið rakar navnorðið *-kinn* í hesum føri. Tað letur upp fyri eini morfologiskari endurgreining har sum hetta navnorð missir sín týðning, *k* verður tolkað sum partur av einum nýggjum stovni: *Jók_{St}* og restin sum tann bundna bendingarendingin *-in_{BF}* (St = stovnur, BF = bendingarformativ).¹

Tað er mest hugsandi at tað er tann nið-ari brattin, hann sum er beint vestan fyri gjónna og í somu hædd sum hon, sum er tann upprunaliga “kinnin/kinnurin”, og sum hevur verið nevnd *Gjókinn*. Tá ið navnorðið *gjógv* stendur sum fyrra lið í samansetingum, fær tað í føroyskum stað-arnøvnum (og felagsheitum) nakað skift-andi formar: hvørsfalsformin *gjáar-* (t.d. *Gjáarskarð*), *gjóar-* (*Gjóardalur*) ella *gjógvar-* (*Gjógvará*) ella stovnsformin *gjó-* (t.d. *Gjódalur*, *Gjómunni*), *gjógv-* (*Gjógvhálsar*) ella *gjá-* (*Gjámúli*) sum samansetingarform. Í samansettum forliði kann eisini *-gjógvs-* koma fyri (sbr. Simonsen 1995).

Úti í Gjökkjum í Tjørnuvík

Í Tjørnuvík er ein *gjógv* ið eitur *Ranga-gjógv* og er á norðursíðuni á víkini (2. mynd). Beint framman fyri gjónna er eitt pláss sum Ulf Zachariasen í staðarnavnappskrift í 1948 fyri Staðarnavnanevnd Føroya Løgtings hevur skrivað upp sum *Úti í Gjökkjum*, og hann lýsir staðið sum

“Fløttur. Turt, hampuligt hagastykki”. Ljóðskrift hansara av navnorðinum kunnu vit umskriva til IPA [*ʤœ^ht̥:un*], also við ending sum vísir at navnorðið er fatað sum hvørjumfall fleirtal. Í 1956 er Napoleon Djurhuus í Tjørnuvík og skrivur nøvn upp fyri Det danske Stednavneudvalg. Hann byggir á uppskriftina hjá UZ, men fer eftir øllum at døma ígjøgnum nøvnini saman við øðrum heimildarmanni, og navnið hevur nú formin *Gjökkjurnar* [*ʤœ^ht̥:inar*] (beint frammanundan hevur hann navnið *Kluftirnar*, sum eru í sama øki, og formurin kann vera ávirkaður av tí), og hann lýsir staðið sum “brattlendi”. Á stað-arnavnaavmerking á heimasíðuni hjá Sunda kommunu sæst staðið *Úti í Gjökkjum* at vera avmerkt niðan frá bakkanum framman fyri Rangagjógv har kaiin er, og lýst sum “Fløta/flatur” (navnaformurin man vera tikin úr listanum hjá UZ). Staðið næst gjónni eitur í hesi avmerking *Úti á Fløtuni* meðan *Úti í Gjökkjum* er sett at vera beint framman fyri Fløtuna og beint niðan av kaiini. Hesi bæði, *Úti á Fløtuni* og *Úti í Gjökkjum*, líkjast einum og sama samanhagandi øki. Tað skal sigast at stað-setingin eigur at takast við fyrivarni, tí nú-livandi tjørnuvíkingar tykjast ikki at kennast við navnið.

At navnaformurin er ivingarsamur, sást tá ið eg saman við øðrum var í Tjørnuvík í 1990 og skrivaði og merkti nøvn upp til tey nýggju málaborðsbløðini (Føroyar 1:20.000). Tosað varð við tríggar heimildarmenn í senn sum vóru sera ójavnir á máli um hvussu staðið hæt, og mæltu til at lata tað fara aftur við borðinum (navnið kom heldur ikki við á kortið). Samrøðan finst á bandi, og ein sigur *Úti í*

¹ Eg brúki orðið *endurgreining* um “re-analyse”, sum í Kristoffersen et al. (2005: 447) verður lýst so: “Reanalyse er ein type grammatisk endring der eit komplekst språk-leg uttrykk (ord, frase eller setning) får ein annan grammatisk struktur enn det opphavleg hadde.”

2. mynd. Úti í Gjökkjum. Kut úr korti frá 1901.

Kjøkunum, annar *Úti í Kjøkjum* og ein triði *Í Gjökki*. Hesin seinasti segði seg hava navnið frá Jens Michael Jensen, einum eldri tjørnuvíkingi (f. 1903).

Eg hugsi mær at upprunin her er tann sami sum í Hvalba: samansetingin *Gjó-kinn*. Her síggja vit fleiri broytingar, og navnlíðini tykjast ikki longur vera gjøgn-umskygd og afturkennandi hjá málbrúkar-unum. Umframt eina morfologiska endurgreining har tann upprunaligi leksikalski orðparturin við *kinn* verður umtolkaður til eina herðingarveika bendingarending, fáa vit í forliðinum hjáljósleingingina *k > kk* og saman við henni sjálvljósstyttingina /ó:/ > /ø/. Men hví verður endingin endurgreinað sum fleirtalsendingin <um> og

ikki sum eintalsendingin <in>? Tað hevði verið sama morfologiska broyting sum í Hvalba um navnið í Tjørnuvík var blivið til “Gjökkin”. Men her er vert at leggja sær í geyma at í bygdunum norðast í Streymoyinni kunnu endingarnar *-um* og *-in* falla saman eins og tær gera í teimum eystastu oyggjunum (og annars eisini í Suðuroynni). Ulf Zachariassen ger í sínum viðmerkingum til ljóðskriftina vart við at hjá teimum eldru í Tjørnuvík varð munur ikki gjørdur á *i* og *u* í ending. Sólvá Jónsdóttir skrivar í síni MA-serritgerð at samanfallið /in-un/ serliga hevur verið kent úr Haldórvík, grannabygdini fyri sunnan, og at her norðuri hevur munur verið á málinum hjá eldri og yngri tá ið tað kemur til endingasjálvljód (sí eisini Weyhe 2014). Hetta kann vera orsøkin til at *Úti í Gjökkinn* er uppfatað sum *Úti í Gjökkjum*. Avlagaðir fleirtalsformar sum *Gjökkjurnar* (og teir vit hoyrdu á bandinum frá 1990) kunnu vera ávirkaðir av navninum *Kluftirnar* í sama øki framman fyri Rangagjógv. Ein onnur og als ikki óhugsandi frágreiðing kundi eisini verið at navnið upprunaliga hevur havt fleirtalsformin *Gjó-kinnar*. Eg helli kortini meira til at fata *Gjökkjurnar/Gjökkirnar* sum ein sekunderan hvørfalsform út frá hvørjumfallinum *Gjökkjum*.

Gjókinn hevur tá verið navn á tí bratta lendinum her framman fyri Rangagjógv, íroknað tað sum nú nevnist *Úti á Fløtuni* (“úti” merkir í Tjørnuvík út móti víkarmunnanum og “fram” inn móti dalinum). Tann 26. októbur 2017 var eg og hugdi at staðnum og kundi staðfesta at lendið framman fyri gjónna er sera bratt, men vallað, við øðrum orðum: ein “kinn” fram við gjónni.

Gjókinnin við Gøtugjógv

Umframt tey bæði nevndu dømini eri eg komin fram á eitt triðja, nevnliga *Gjókinnin*, sum er navn á brekkuni fram við suðursíðuni á gjónna við Gøtugjógv, sí kortið *Føroyar 1:20.000* (1994) á 3. mynd. Her sýnist navnaformurin ikki at hava verið ígjøgnum tær broytingar og morfologisku umtolkingar og endurgreiningar sum hinir báðir. Navnið er her púra gjøgnumskygt: ein týðilig samanseting av *Gjó-* og *-kinn*, men í bundnum formi. Í staðarnavnauppskrift úr Syðrugøtu sum Napoleon Djurhuus hevur gjørt í 1958 við Peturi Paula Husgaard (f. 1896) sum heimildarmanni, er navnið uppskrivað í nevnda formi og við ljóðskrift sum vísir úttalu við [æu] av longum <ó> í forliðnum og við stuttum k, umskrivað til IPA: [ˈd̥œuˌt̥ɛmːɪn]. Tað, saman við tí bundna forminum, kundi bent á at samansetingin her er ung. Og fara vit at hyggja eftir í nevndu uppskrift hjá N. Djurhuus, síggja vit at millum nøvnini á innløgðum gerðum her norðuri finna vit eitt ið

nevnist *Kinnin* ella *Kinnagerði*. *Kinnin* hevur sostatt eisini livað ósamansett sum natúrnavn, og við innleggingini av gerðunum hevur tað kunnað verið brúkt sum jarðarnavn, óbroytt sum *Kinnin* ella við tí staðlýsandi epeksegetiska eftirlíðinum *-gerði*, altso *Kinna(r)gerði*. Og í heilt nýggjari tíð hevur so ein vegur her á leiðini fingið tað nýggjorda navnið *Kinnarvegur*. Samansetingin *Gjókinnin* er gjord eftir sama mynstri sum onnur nøvn í ókinum: *Gjódalur* (lítil dalur niðan av gjónni), *Gjómunni* (ovari endi á gjónni) og *Gjótangi* (tangi í fjøruni við gjónna). Her kann leggjast aftrat at eisini navnið *Gjómunni* fleiristaðni hevur verið fyri morfologiskari endurgreining sum *Gjómurnar* (kvennkyn fleirtal), í *Gjómunum*, og at ein uppskrift hiðani frá Gøtugjógv hevur formin *Í Gjómunum* meðan tvær aðrar hava *Gjómunni*. Helst hevur Gjókinnin ella Kinnin verið tann bratti skráin á suðursíðuni á gjónni, men síðan er navnið komið at fata um jørðina har framvið.

3. mynd. *Gjókinnin*. Kut úr kort frá Gøtugjógv.

Niðurstøða

Fleiri dømir eru um at føroyskt mál hevur ilt við at góðtaka ein orðabygnað har sum eitt stavilsi við hjáherðing kemur beint aftan á eitt stavilsi við høvuðsherðing. Málið tykist stremba eftir einari trokéiskari (ella daktyliskari) rytmu har herd og óherd stavilsir skifta nøkulunda regluliga. Í tveystavilsisorðum við høvuðsherðing og eftirfylgjandi hjáherðing hevur hjáherðingin lyndi til at gerast herðingarveik soleiðis at orðið myndar eina troké. Dømir um tað síggja vit eitt nú í samansettum staðarnøvnum sum *Hval-bø* > *Hvalba* (men ikki í *Kirkjubø*, *Signabø*), *Fugl-oy* > *Fugli*, *Krosslið* > *Krossli* (úttalað við *-e* í endanum), sbr. eisini Hagström 1967: 49, og í navnorði sum *blóðmør(ur)*, sum summastaðni verður *blommur* og fatað sum fleirtalsformur av *blomma*. Í orðum har seinra lið hevur fleiri stavilsir, við hjáherðing á tí fyrsta og við einum ella fleiri herðingarveikum aftaná, kann hjáherðingin verða flutt aftur á eitt seinri stavilsi so sum vit síggja tað í orðum sum *spískamar*, *landnyrdingur*, *eldsløkkingur*, *kvívikingur* o.fl., við herðingarveikum øðrum stavilsi og hjáherðing á triðja stavilsi, t.e. eitt herðingarveikt stavilsi stendur ímillum høvuðsherðing og hjáherðing (sbr. Hagström 1967: 54 f.). Tað er ta fyrru av hesum broytingum vit síggja í samansetingini *Gjó-kinn*. Seinra samansetingarlið, sum upprunaliga var eitt navnorð við hjáherðing, missir herðingina og gerst eitt herðingarveikt stavilsi, og verður tí ikki longur eyðmerkt sum navnorð við leksikalskari merking. Tá er latið upp fyri eini morfologiskari

endurgreining av orðinum.² Í navninum í *Hvalba* er *Gjó-kinn* umtolkað til eitt veikt kallkynsorð **jóki*, og tað kann ala nýggjar samansetingar av sær, so sum *Jókatrýnið* og *Jókasessurin*. Navnið í Tjørnuvík sæst umtolkað sum hvørjumfall fleirtal (*Gjökkjum*). Hinvegin sæst samansetingin varðveitt púra gjøgnumskygd í navninum við *Gøtugjógv*, óivað tí hon er ung, og tí málbrúkarin hevur havt lætt við at seta navnið í samband við tað ósamansetta *Kinnin* og við forliðið í samansetingum sum *Gjódalur*, *Gjótangi* og *Gjómunni*.

² Sum dømir kundu vit eisini nevnt konufólkanøvn sum *Rannveig*, *Sólveig*, har seinra lið fyrst verður *-vá* og síðan viknar til *-va*, har *-a* verður endurgreinað sum ending í veikari kvennkynsbending (í eykaføllum *Rannvu*, *Sólvu*), sbr. eisini *Malan*, *Elin* > *Elin*, *Katrin* > *Katrin*, *Kristín* > *Kristin*, *Guðrún* > *Guðrun*/*Guðrin*, *Sólrun* > *Sólrun*, har seinra stavilsi kann verða uppfatað sum bundin ending og bent hareftir (hvønnfall *Maluna*, *Elina*, *Guðruna*/*Guðrina* o.s.fr.). Stundum styttest seinra lið bara uttan at føra til nakra morfologiska endurgreining, t.d. *Sigríð* > *Sigríð*, *Turíð* > *Turíð*.

Søvn:

Staðarnavnasavnið á Føroyamálsdeildini, Fróðskaparsetri Føroya.

www.sunda.fo

Bókmentir:

FO = *Føroysk orðabók*. Tórshavn 1998: Føroya Fróðskaparfelag.

Føroyar 1:20.000. Topografiskt kort. København 1987-98: Kort og Matrikelstyrelsen.

Hagström, B. 1967: *Ändelsevokalerna i färöiskan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Jónsdóttir, S. 2005: *Málføramunir í Norðurstreymoy*. Óprentað MA-ritgerð á Fróðskaparsetri Føroya.

Kristoffersen, K.E., Simonsen, H.G., Sveen, A. (red.). 2005: *Språk. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

Simonsen, M. 1995: Gjógvará, Gjáartangi og Hvalgjógvsáin. *Málting* 14: 20-25.

Weyhe, E. 2014: Variatión av *i* og *u* í herðingarveikari støðu í føroyskum. *Fróðskaparrit* 61: 116-136.